

K DISKUSI O METODICE STAVEBNĚ HISTORICKÉHO PRŮZKUMU

PETR MACEK

V rámci pracovního setkání zpracovatelů i zájemců o stavebně historický průzkum (SHP) v Nečtinách proběhla i samostatná debata zaměřená na obecnější metodické otázky.

S ohledem na charakter setkání, kde byla přednost dána především jednotlivým informacím o konkrétních poznatcích a mnohdy i podnětným pokusům o jejich zařazení do širšího kontextu, byla diskuse o SHP zařazena mimo základní program. Odehrávala se v pozdních večerních hodinách po náročném dni, za což je třeba zúčastněným vyslovit poděkování. Poměrně bohatá účast potvrdila, že tyto otázky jsou nyní značně aktuální a další posun je rovněž v této rovině nepochybně potřebný.

Uvedené setkání zároveň vycházelo ze zcela aktuálních potřeb, kdy pisatel této informace zpracovává inovovaný text metodiky standardního nedestruktivního SHP, vydávaného v řadě metodických publikací Státního ústavu památkové péče v Praze. První vydání je v současné době již v podstatě nedostupné a nutnost jeho opětovného vydání je již z tohoto praktického důvodu žádoucí. Dle mého soudu je však podstatnější skutečnost, že teprve po oficiálním vydání metodiky byly zaznamenány četnější ohlasy, které se zabývaly posouzením práce. Všem, kteří reagovali na publikovaný text (respektive obě jeho části publikované nedopatřením odděleně) bych chtěl poděkovat. Tyto publikované i vyslovené názory prohloubily již delší dobu trvající rozpravu, která metodiku kontinuálně provází. Je zajímavé, že se většina připomínek vztahovala k plánovému a obrazovému oddílu SHP, byť právě tato část prodělala již v prvních úpravách nejpodstatnější proměny. Další úpravy tedy zasáhnou obrazové přílohy, které jsou většinou nejvíce využívány. Budou směřovat k dalšímu upřesnění informací a těsnější vazbě k ostatním částem SHP.

Diskuse v Nečtinách však měla i další polohu. Soubor připomínek vycházel ze skutečnosti, že se do diskuse někdo zapojil zcela nově, a proto byly pochopitelně nastolovány otázky, kterým byla již dříve věnována dostatečná pozornost. Jednalo se zejména o znovunastolení požadavku vypustit z elaborátu kapitulu „námetý k obnově“ zvláště s poukázáním na rychlé morální zastarávání těchto soudů. Domnívám se však, že interpretovat na základě vhodně a objektivně prezentovaných faktů může kdokoli, a proto v první řadě zejména ten, kdo poznatky získal. Nebezpečí, že názory časem pochopitelně zastarají, není důvodem zamítnutí badatelem mnohdy poprvé formulovaného názoru. Vždyť zpracovatel SHP většinou zná příslušný objekt tak podrobně, jak mnohý další nebude dlouho schopen, a proto je již z tohoto důvodu jeho názor nenahraditelný, byť kritizovatelný, jako ostatně jakákoliv jiná práce.

Další požadavky byly většinou kladeny specialisty. Detailní poznání určitého jevu však s mírou dosažené odbor-

nosti pochopitelně velice narůstá a ve standardním SHP není možné jeho plně uplatnění. Zpracovatel průzkumu by měl mít základní přehled o dostupných okruzích speciálního výzkumu, o různých metodách umožňujících hlubší poznání. V rámci SHP by pak uvedené postupy, či metody sám částečně použil, případně si pozval příslušné experty, což standardní podobu průzkumu nepochybně překračuje. Splnění všech těchto požadavků by mohlo sice vést k práci hlubší, její operativnost by však byla značně omezena a jedna ze základních rolí - napomáhat při aktuální památkové obnově - by mohla být pro samotné zkoumání, jehož význam a potřebu rozhodně nechci jinak zpochybňovat, promeškána. Uvedené detailní zkoumání však musí být v podstatných případech průzkumem navrženo, případně jednoznačně požadováno. Jeho splnění však již základní rovinu standardního průzkumu podstatně překračuje.

Na druhé straně je nutno vyjít vstříc požadavkům praxe, kdy uživatelé SHP dobře rozeznávají oblasti, kde je průzkum v současné době nedostatečný. Uvedená nedostatečnost nevychází většinou z průzkumu samostatného, ale ze současného vzdělání a rozhledu širšího okruhu lidí používajících SHP. Fakta je tedy nutno v různých situacích odlišně podávat, respektive je v textu, či přílohách více či méně zdůrazňovat. Nyní je nepochybným požadavkem detailní soupis cenných prvků, obsažený již ve starší metodice, která bude v tomto směru ještě prohloubena. Další oblastí je patrně zvýraznění zmínek o nátěrech; obecně dalších prvcích, které jsou i nejcitlivější obnovou ohroženy. Lze konstatovat zásadní příklon k rozsáhlejšímu preciznímu a jednoznačnému zachycení faktů a poznatků bezprostředně ohrožených, či nezadržitelně mizejících.

Toto se odrazí i v rozšíření dokumentace, o čemž se již mluvilo. Vhodnou grafickou formou bude zdokumentováno místo zásadních nálezů, zejména však míst, jejichž následné zkoumání (v rámci hloubkových průzkumů, či při tolik potřebném sledování objektu během stavby) je pro pokud možno úplně poznání ještě potřebné.

V obecné rovině je nutno doufat, že snad všichni pochopí nereálnost opakovaných návratů, spojených s neustálým přehodnocováním již vícenásobně prodiskutovaných přístupů. Víme všichni dobře, že možností je vždy povícero a zapracováním všech názorů by vznikla nejspíše sama sobě si protirečící, nekonzistentní a především nepoužitelná práce. Navíc jsem zásadním příznivcem dnes v mnoha složkách naší činnosti tak opomíjené kontinuity. V našem případě lze hovořit zejména o zásadních, životem prověřených postupech, soustřeďujících se zejména ve specializované pracovišti SÚRPMO, i když i zde dochází přirozeným vývojem k podstatným posunům.

Přes výše uvedené výhrady považuji i tyto vstupy znovu probírající určité otázky za cenné, protože opětne poukázaly na nejcitlivější body konstrukce, které bude patrně nutné podrobněji zdůvodnit a podložit další prací, zabývající se již vlastní metodou stavebně historických průzkumů do větší hloubky i šíře. K této etapě naše práce teprve míří, byť dle mého soudu publikovaná metodika dosti podstatným a pro praktickou činnost rozhodujícím dílem nastolila určitou výchozí rovinu.

Druhý soubor připomínek a dotazů řadu účastníků překvapil důrazem, kladeným na praktické využívání průzkumů památkáři při jejich každodenní práci. Výchozím a bohužel nesporným bodem je skutečnost, že s průzkumy se často pracuje nedostatečně a formálně, či naopak jsou brány jako definitivní rozhodnutí, bez možností provést doplňující šetření a mnohdy tolik potřebné korekce, zejména pokud se SHP užívá v době vzdálenější od jeho vyhotovení. Nutné posuny v hodnocení často vycházejí právě z praktické roviny památkové péče, která neřeší ideální stav, ale zcela konkrétní, mnohdy až absurdními vlivy poznamenané kauzy.

Po vzrušenější debatě bylo zřejmé, že každá práce je mimo obecnější a doufejme trvalejší odbornou rovinu nutné i dokladem současné situace, plně odpovídající době vzniku. Lze s potěšením konstatovat, že pozornost, a proto i nároky kladené na SHP, jsou dnes vyšší. Odraz zkušeností těch, kteří s SHP pracují, je pro výslednou podobu nového vydání, dle mého mínění, podstatný. Použitelnost průzkumu se pak odrazí v jejich adekvátním a zejména operativnějším využití, z čehož by se měl odvinout i zvýšený zájem o jejich vypracovávání. V textu tedy budou mimo další úpravy doplněny tyto aktuální požadavky (viz detailnější informace o barevných úpravách, řemeslných a uměleckých detailech apod.). Uvedené informace nemusí být v rámci celkového poznání nutně rozhodující, ale současný trend, kterým jsou mnohdy zcela přehlíženy, jejich zmínku, či důraznější připomenutí plně opravňuje.

Uvedená diskuse, navazující na předchozí jednání i stávající praxi, současně vedla k rozšíření o některé body, které lze považovat za podstatné. Mimo určité formální zásahy, případně doplnění stávajícího textu, se jedná o rozčlenění kapitol, respektive upřesnění a doplnění o dosud většinou méně zdůrazňované aspekty práce.

Sledovat bylo možno základní trend vedoucí k posílení dokumentace, kdy je na zpracovateli, aby posoudil, zda bude obsažena v textu, nebo formou kresebné či fotografické části. Dalším rysem je skutečnost potvrzující základní tezi, která se vyjasnila až v posledních letech. SHP nelze považovat za definitivní ukončenou práci. Jedná se nepochybně o jednu z forem základního výzkumu, která na základě v dané době dostupných informací (to potvrzují) předkládá určitou „inventuru“ dosavadního poznání vyplývajícího ze studia písemných pramenů a samotného objektu, a to zejména ze dvou pohledů - dějin umění a dějin stavitelství (řemesel). Z toho vyplývá nutnost zřetelného vymezení následných průzkumových prací, nutného sledování objektu během stavby apod. To vše by měly obsahovat závěrečné kapitoly SHP, kdy teprve po této následné, ale současně neopomenutelné etapě lze poznání chápat jako za dané situace a v daném časovém období ucelené, poznání ve správných vztazích a proporcích.

Nutno však současně zdůraznit, že uvedené jednotlivé pohledy, jež mohou nyní využívat řadu pomocných (opět zdůrazňuji) exaktních metod, nesmějí opustit jednu ze základních tezí jasně formulovanou již generací reprezentovanou zakladatelskou prací D. Líbala. Dílo musí být vždy hodnoceno jako celek, pro další práci je nutné závěrečné komplexní zobecnění, a to jak pro památkovou ochranu (záchranu), tak pro posunutí našeho poznání, které nemůže ulpívat pouze na jednotlivostech. Zcela nepřijatelné je vypuštění hodnotící uzavřené a samostatně stojící závěrečné kapitoly spojující do ušlechtilěji formulovaného závěru veškeré poznatky z mnohdy zcela odlišných oblastí.

V současné době se totiž do určité míry vyhranily dva přístupy, které jsou ve své krajní poloze snad stejně nebezpečné a pro obecné poznání škodlivé. Na jedné straně je zkoumaný objekt chápán jako pouhé zprostředkování vyšších ideí. Jeho hmotná podstata a zejména její proměny v čase nejsou považovány za něco podstatného, hodného pozornosti, a proto i ochrany. Práce bývá v této rovině tvořena spíše „od stolu“ a zabývá se někdy poněkud zkratkovitě až posledním, „nejvyšším“ stupněm hodnocení, které bez odpovídající exaktní (tedy nezbytně i řemeslné, či technické, ale současně i konkrétní historické) základny většinou žije vlastním životem, který zkoumaný objekt v podstatě nepotřebuje. Opakem je chápání památky výhradně jako mrtvé strukturované hmoty bez vyšších významů a kvalit, kdy hodnocení ustrne v rovině techniky, řemesla, maximálně provozu a uměleckou či duchovní rovinu se nesnaží postihnout, případně ji opomíjí, až popírá. Tato otázka by si zasluhovala fundovanější exkurs, který se však již přesunuje do oblasti jiných vědních oborů.

Výše uvedené lze doložit i z praxe. Někde lze slyšet tvrzení, že dějiny umění, případně jejich následná interpretace ve filozofické, psychologické či jiné rovině, jsou degradovány přílišným vpádem techniky, případně určitých exaktních metod. Naopak jiní upřednostňují hmotné doklady, prostředky a techniku vzniku díla a minimálně se ohlížejí na umělecké, či ideové aspekty, které jsou v každém díle obsaženy a jejich role je nezastupná. Při závěrečné exkurzi mě například poněkud zarazil nepatrný zájem o neobyčejně působivě nasvícený Brandlův oltářní obraz v manětínském kostele. V době návštěvy se totiž jeho virtuózně podané iluzivní šikmé boční nasvícení plně shodovalo s reálným slunečním světlem pronikajícím shodným úhlem do kostelního interiéru. Teprve v tomto okamžiku hrálo plně dle barokních teorií vše společnou notou a celek se obracel na návštěvníka zcela unikátní výrazovou silou. I když se v této situaci vedly v kostele velice poučené diskuse o konstrukčních detailech dřevěných konstrukcí, některým přítomným tato unikátní situace, kdy vše v interiéru směřovalo právě k ústřednímu mimořádnému uměleckému dílu, bohužel zcela unikla.

Při návratu k podobě SHP je třeba konstatovat, že právě komplexní část, kdy se hlavní autor průzkumu po řadě nutných exkursů vrací k odpovídajícímu zobecnění, činí z metody SHP to, čím je již desetiletí uznávaná a respektovaná. Samozřejmě i zde se jedná o vhodné proporce, kdy je nutno jednotlivé části odpovědně vyvážit, a to jedině na základě detailního poznání posuzovaného díla. Dlouhá řada jednotlivých, z kontextu vytržených a pro čtenáře někdy nedostatečně srozumitelných údajů je proto stejně ne-

vhodná a škodlivá, jako hodnocení vytvářené někdy a priori, od zeleného stolu, bez poznání fyzické podstaty památky.

Při průzkumech tolik potřebné závěrečné hodnocení přerůstá někdy reálné možnosti daného elaborátu (nutné další průzkumy, nedostatek srovnávacího materiálu, chybějící návaznosti v příbuzných oborech apod.), případně schopnosti zpracovatele. Každý badatel by měl znát a přiznat hranice svých možností a schopností. Přiznání vlastních mezí je v rámci korektního přístupu k průzkumu zahrnujícímu tak rozličné přístupy a obory zcela nutné. Uvedený shrnující pohled by pak měl být minimálně vymezen; měla by být alespoň naznačena potřebná cesta, kterou bude nutno při další odborné práci vykonat. S tímto vědomím by měly být prohloubeny, upřesněny a doplněny ty poznatky, které budou sloužit právě pro další práce vycházející z SHP. Teprve v této rovině bude možné hovořit o uceleném, byť řadou vlivů vždy determinovaném poznání.

Závěrem bych chtěl ještě jednou všem účastníkům diskuse poděkovat za cenné a inspirativní připomínky. Ty, doufejme, nejen zkvalitní nyní revidovaný text, ale snad napomohou většímu rozšíření SHP a zejména nalezení jeho odpovídající a nezastupitelné polohy v rámci památkové péče, vědy i tolik potřebné osvěty.

V této souvislosti bych chtěl opětovně upozornit na zásadní problém, který však překračuje odbornou rovinu i možnosti zpracovatelů SHP a stává se obecnou otázkou spojenou se současnou zcela neuspokojivou legislativní situací. Pokud nebude stavebně historický průzkum v této souvislosti odpovídajícím způsobem zohledněn a jmenovitě uveden jako jeden ze základních a neopomenutelných přístupů vedoucích k obecnému poznání i kvalitní památkové péči, pak budou veškeré odborné diskuse zcela irelevantní. To je však již jiná otázka, kterou budeme muset urychleně řešit.

ZUR DISKUSSION ÜBER DIE METHODIK DER BAUGESCHICHTLICHEN UNTERSUCHUNG

Im Rahmen des fachlichen Zusammentreffens in Nečtiny/Netschettin verlief auch eine selbständige Verhandlung, die der Methodik der baugeschichtlichen Untersuchungen gewidmet wurde. Gegenwärtig wird eine weitere, grundsätzlich neu bearbeitete Ausgabe der Methodik, die im Jahre 1997 von dem Staatlichen Institut für Denkmalpflege in Prag herausgegeben wurde, vorbereitet. Ihre Ausgabe hat in dem breiteren Maßstab eine weitere fachliche Diskussion entwickelt, die die Arbeit bedeutend vorwärts gerückt hat.

Aus der Debatte ergaben sich grundlegende Anforderungen der Vertiefung der schriftlichen Ausarbeitung der baugeschichtlichen Untersuchung auf dem Gebiet der exakten Dokumentation der gefährdeten und unwiederbringlich eingehenden Informationen. Dem werden in der Zukunft auch weitere Bilder- und Planbeilagen unterordnet.

Es wurde die Notwendigkeit konstatiert, trotz dem Zugang von vielen weiteren Wissensgebieten und speziellen Vorgängen, den allgemei-

nen Charakter der Untersuchungen zu erhalten. Die einzelnen, sich quantitativ schnell vermehrenden Erkenntnisse ist notwendig auch weiterhin auf das Ganze zu beziehen, besonders auf die zusammenfassende Schlussbewertung. Gerade in der ständigen Betrachtung der Haftkraft der ganzen Arbeit, in der Einschaltung jedes Details in die zusammenfassende Schlussbewertung sehen wir eine der elementaren Qualitäten unserer baugeschichtlichen Untersuchungen.

Zum Schluss wurde wiederholt daran erinnert, dass die baugeschichtlichen Untersuchungen nicht in genügender Weise in der bestehenden und vorbereiteten Gesetzgebung verankert sind. Falls sich diese Situation nicht wesentlich ändert, ist das weitere Schicksal des mehr als fünfzig Jahre entwickelten originalen Herantretens an das zusammenfassende Kennenlernen der Baudenkmäler ernst bedroht.

(Übersetzung J. Kroupová)